

JADIDCHILIK HARAKATI: TARIXIY JARAYON VA MA'RIFIY MEROSNING BUGUNGI AHAMIYATI

Yorqinoy Qobilova Hosilovna

Namangan davlat pedagogika instituti o'zbek tili va

adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Turkiston hududida shakllangan jadidchilik harakati tarixiy, ijtimoiy va ma'rifiy jarayon sifatida tahlil qilinadi. Jadidlarning ta'limni yangilash, milliy ongini uyg'otish, jamiyatni modernizatsiya qilish yo'lidagi faoliyati qisqa ilmiy tahlil asosida yoritiladi. Harakat vakillarining maqsadlari, asarlari, o'z davri muammolariga munosabati va ularning bugungi O'zbekiston taraqqiyotidagi o'rni sodda va ilmiy-tahliliy yondashuv bilan bayon etiladi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, ma'rifat, ta'lim islohoti, milliy uyg'onish, mustamlaka, modernizatsiya, Fitrat, Behbudiy, Munavvar Qori.

“Jadidlar g'oyalari yangi O'zbekiston strategiyasi bilan hamohangdir” – Shavkat Mirziyoyev. Darhaqiqat, davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, hozirgi kunda bobolarimiz bosib o'tgan yo'lning ne chog'lik mashaqqatli, og'ir bo'lgani, biroq ular chekinmay maqsadi tomon olg'a borgani tahsinga sazavordir. Jadidchilik harakati Turkiston tarixida eng muhim ma'rifiy va ijtimoiy uyg'onish

jarayonlaridan biridir. Bu harakat XIX asr oxiri — XX asr boshlarida paydo bo‘lib, xalqning ilmga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytirish, zamonaviy ta’lim tizimini yaratish va milliy o‘zlikni tiklashga qaratilgan edi. Mustamlaka sharoitida yashagan ziyolilar xalqni jaholatdan chiqarish, taraqqiyot yo‘liga olib chiqish uchun yangicha fikr, yangicha maktab, yangicha dunyoqarash zarurligini anglay boshladilar. Shu tariqa jadidchilik o‘lkada yangilanishlarning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylandi.

Jadidchilikning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lgan omillar

Markaziy Osiyoda jadidchilik harakatining yuzaga kelishiga bir nechta ijtimoiy omillar ta’sir ko‘rsatdi:

1. Ta’limning eskirganligi

An’anaviy maktablar asosan diniy fanlarni o‘qitish bilan chegaralangan bo‘lib, dunyoviy bilimlar — matematika, geografiya, tabiiy fanlar yetarli o‘rgatilmagan. Bu esa jamiyatning ilmiy taraqqiyotdan chetda qolishiga sabab bo‘lgan.

2. Mustamlakachilik bosimi

Rossiya imperiyasining ma’muriy-siyosiy bosimi o‘lkaning iqtisodiy va madaniy hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Ziyolilar xalq ozodligi, milliy o‘zlik va taraqqiyotni ta’minlash uchun ma’rifat yo‘lini tanladilar.

3. Boshqa turkiy xalqlardagi uyg‘onishlar

Qrim, Tatariston, Kavkaz va Usmonli turklari orasida boshlangan ma’rifiy islohotlar Turkiston jadidlariga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. “Tilda, fikrda, ishda birlik” g‘oyasi umumturkiy uyg‘onishning markaziy tamoyiliga aylangan edi.

Jadidlarning ma’rifatparvarlik konsepsiyasi

Jadid ziyolilari jamiyat taraqqiyotini uch asosiy yoʻnalishda koʻrganlar:

1. Taʼlimni yangilash (usuli jadid)

Yangi maktablarda oʻquvchilar:

- sinf-dars tizimi asosida taʼlim olgan,
- dunyoviy fanlar bilan tanishgan,
- koʻrgazmali qurollardan foydalangan,
- mustaqil fikrlashga oʻrgatilgan.

Bu maktablar oʻlkada zamonaviy taʼlimning poydevorini yaratdi.

2. Matbuot va publitsistika

Jadidlar gazeta va jurnallar orqali xalqni:

- ilmga chorlagan,
- zamon bilan hamnafas boʻlishga undagan,
- turmushdagi kamchiliklarni tanqid qilgan.

Matbuot millatning uygʻonishida katta rol oʻynagan.

3. Madaniy islohotlar

Teatr, kutubxona, adabiy meros, sahna asarlari orqali jamiyatda maʼnaviy yangilanish jarayoni boshlandi. Teatr sahnasida zamon, inson, jaholat va maʼrifat kabi mavzular koʻtarildi.

Jadidchilikning yetuk namoyandalari

Mahmudxoʻja Behbudiy

Behbudiy zamonaviy ta'lim tarafdori bo'lib, maktab islohoti g'oyasini ilgari surdi. Uning "Padarkush" asari jamiyatdagi illatlar va jaholatning oqibatlarini ko'rsatishga qaratilgan badiiy-ma'rifiy asardir. Ilmsizlik avj olganidan o'g'ilning otaga qarshi borishi, ta'sirli yoritilgan.

Munavvar Qori Abdurashidxonov

U yoshlarni chet davlatlarda o'qitish tashabbusi bilan tanilgan. O'zbekiston ta'lim tizimining shakllanishida Munavvar Qorining jasaratli turi faoliyati muhim o'rin egallaydi.

Abdurauf Fitrat

Fitrat jadidchilikning ilmiy asoschi ziyolisi hisoblanadi. U adabiyot, siyosat, tarix va ta'lim masalalariga oid asarlar yozgan. Uning sahna asarlari orqali jamiyatdagi muammolar keng ko'lamda ko'rsatib berilgan. Jadidshunos olim, Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universiteti prorektori Zaynobiddin Abdurashidov buyuk mutafakkir hayoti va ijodi zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan juda keng o'rganilganiga qaramay, uning ilk faoliyati va tarjimai holi, xususan, Turkiyada o'tkazgan yillariga oid ko'p savollar o'z javobini topgani yo'q.

Abdurauf Fitrat, shubhasiz, XX asr birinchi choragi Markaziy Osiyo ziyolilarining eng ko'zga ko'ringan va ta'sir doirasi kuchli bo'lgan vakillaridan biridir. Sadriddin Ayniyni ta'biri bilan aytganda, Fitratning birgina "Munozara" si davr taraqqiyotiga g'oyat kuchli va samarali ta'sir ko'rsatdi. XIX asrning oxirgi choragida Qrimda dunyoga kelgan "usuli jadid" maktablari Rossiya imperiyasining musulmonlar yashaydigan mintaqalarida keng yoyila boshladi. Maktablar Turkistonga ham yoyildi. Lekin bu maktablar dinga zid kelishini da'vo qilgan ulamo qarshiligiga duch keldi. Ayniqsa, bunday qarshilik Buxoroda 1908-yilda ochilgan maktab atrofida juda katta janjalga sabab bo'ldi. Fitrat ana shu maktab janjali ta'sirida yaratgan "Munozara" asari yangi usul maktablardan musulmon dunyosi shariat yuzasidan foydalanishi mumkinligini isbot eta oldi.

Is'hoqxon Ibrat

Ibratning lugʻatshunoslik va tarixga oid asarlari, kutubxona tashkil etishdagi xizmatlari ilm-fan rivojiga katta turtki berdi.

Jadidchilikning bostirilishi va oqibatlari

1930-yillardagi qatagʻon siyosati jadidchilik harakatining keng yoyilishiga imkon bermadi. Jadidlar “millatchi”, “xalq dushmani” degan ayblovlar bilan jazoga tortildi. Natijada jamiyatning ilmiy-intellektual salohiyati katta yoʻqotishga uchradi.

Shunga qaramay, jadidlarning gʻoyalari xalq xotirasida yashab qoldi.

Jadid merosining bugungi ahamiyati

Mustaqillikdan keyin, ayniqsa soʻnggi yillarda:

- jadidlar nomi oqlanishi,
- xotira muzeylari tashkil etilishi,
- ilmiy tadqiqotlar va konferensiyalar oʻtkazilishi,
- ularning hayoti va faoliyatiga bagʻishlangan kitob va filmlar yaratilishi ularning merosini qayta anglashga imkon berdi.

Yangi Oʻzbekiston taraqqiyot strategiyasi — taʼlimni rivojlantirish, maʼrifatni kuchaytirish, xalq farovonligini oshirish kabi yoʻnalishlar — jadidlarning orzu qilgan maqsadlari bilan hamohangdir.

Xulosa. Jadidchilik harakati Markaziy Osiyo tarixidagi eng muhim maʼrifiy uygʻonish bosqichidir. U xalqni ilmga, taraqqiyotga, milliy oʻzlikni anglashga yetaklagan harakat boʻlib, oʻz davrida ijtimoiy va madaniy hayotga kuchli taʼsir koʻrsatdi.

Bugun jadidlar merosi:

- ilmga hurmat,
- ma'rifatni qadrlash,
- millat ravnaqi uchun mas'uliyat,
- yangilikka intilish kabi qadriyatlar timsoli sifatida yangidan jonlanmoqda.

Ularning asriy orzulari — erkin fikrlaydigan, zamonaviy bilimga ega, taraqqiyparvar jamiyat qurish — bugungi O'zbekiston taraqqiyotida o'z ifodasini topmoqda. Shu bois jadidlar merosi milliy taraqqiyotning mustahkam manbasi, ma'naviy tayanchi bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh. Mirziyoyev. O'zbekiston. 22.12.2023
2. Fitrat . Tanlangan asarlar, Ikki jildlik. T. "Ma'naviyat", 2021.
3. Fitrat. Najot yo'li. T. "Sharq", 2002.
4. Y. Qobilova. Using modern methods in creting school students interest in literature. *Acian Journal of Multidisciplinary Research*. 8.11.2025.
5. Sattarov, F. I. (2024). Practical and theoretical recommendations on drawing landscape compositions. *Science and Education*, 5(12), 238-241.
6. Islomovich, S. F. QALAMTASVIR MASHG „ULOTLARIDA TALABALARNI KOMPOZISIYA OID BILIM VA MALAKALARINI RIVOJLANTIRISH.
7. Sattarov, F., & Ashanova, G. (2025). TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA PEDAGOGIK RASM CHIZISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 2(4.3), 145-149.